

**János Zsigmond és Jacob Heracleides –
Erdély és Moldva a kis várháborúk korában
(1561-1565)**

JELIGE: „SOMMER”

Bevezetés

Tudományos diákköri munkánk témájának egy eddig Magyarországon kevésbé kutatott személlyel és annak korai működésével, méghozzá Despottal, Moldva Ferdinánd által kinevezett vajdájával, és Lukinich Imre elnevezésével illetett északkeleti kis várháborúk egyik elfeledett frontjával. Habár Magyarországon igen kevesen foglalkoztak a korszakkal és magával a protestáns vajdával,¹ de a romániai historiográfiában számos műben felbukkan Despot.² A téma érdekessége abban rejlik, hogy magyar nyelven egy összefoglaló monográfia vagy biográfia még nem készült Despotról, de még egy olyan átfogó munka sem, amelyik Ferdinánd és János Zsigmond párharcával hozná fel a despoti Moldvát.

János Zsigmond és a keleti háború

Miután Izabellát örök nyugalomra helyezték, a fia szinte rögtön átvette a keleti tartomány adminisztrációjának vezetését. Arra hivatkozott, hogy 1540-ben megválasztották királlyá, ezért nem volt szükség újabb megerősítésre. Az új politikai helyzetben János Zsigmond új megoldásokat javasolt. 1560 elején követeket küldött Ferdinándhoz, hogy újabb követeléseket nyújtson be, emellett annullálta anyja korábbi javaslatait, mondván, hogy azok túlságosan sokat engednének Ferdinándnak. Ehelyett a két követem Hagymási Kristóf és Csáki Mihály a lengyel követekkel kiegészítve vitte Bécsbe János Zsigmond feltételeit. Ezekben a következőket követelte Ferdinándtól: adja hozzá kisebbik lányát, fogadja fiává, és ami a legfontosabb, hogy engedje át számára a Magyar Királyság egy részét. A korban a Magyar Királyság ekkorra egyfajta konglomerátummá alakult át. Egy olyan államalakulat volt ez, amelynek részei voltak: Magyarországból (amelyik a Habsburgok által uralt magyar megyékből álltak), Szlavóniából (amely 1527-től kezdve sikerült kiharcolnia magának bizonyos kedvezményeket, ezek által pedig bizonyos autonómiára tett szert) és a történeti Erdélyből, és a hozzá kapcsolódó kelet-magyarországi vármegyék. Ezek a területek egységesen jelenítették meg a Magyar Királyságot, János Zsigmond hűségén lévő területek nemessége is elfogadta ezt a laza összetartozást. Az erdélyi területek esetében is az látszott, hogy egyre inkább abban gondolkodnak politikai élet szereplői, hogy hajlandóak elfogadni a magyar király (értsd: a Habsburgok) felség jogát a

¹ Thallóczy Lajos: Levelek Heraclides Jakab moldvai vajda és Zay Ferencz kassai főkapitány összeköttetéseinek történetéhez. 1. közlemény. Történelmi Tár. Budapest, 1890. 209-228 (a korszakra vonatkozó források). Uő.: Csömöri Zay Ferenc 1505-1570. Budapest, 1885.

² Csak említés szintjén sorolunk fel pár munkát: Andrei Veress: Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești. Volumul I. Acte și scrisori (1527-1572) București, 1929.; Constantin Gane: Farmece. Viața lui Despot Vodă. București, 1933.; Nicolae Iorga: Pretendenți domnesci în secolul al XVI-lea. București, 1916. Adina Berciu-Drăghicescu: O domnie umanistă în Moldova. Despot-vodă. București, 1980.

területre, de cserébe elvárják, hogy a magyar király biztosítsa nagyfokú belső önállóságukat. János Zsigmond ekkor tett egy utolsó kísérletet arra, hogy ezt a folyamatot érdemben megváltoztassa. Éppen azért azt követelte Ferdinándtól, hogy ismerje el egész Magyarország és Erdély királyának (*integram partem Hungariae cis Danubium unacum Transilvania*)³ Emellett azt is kérte, hogy ha kihalna a fiúágon a Habsburg-ház, akkor János Zsigmond utódai következzenek az egész Magyar Királyság élén, cserébe ugyanezt megígérte János Zsigmond is. János Zsigmond követői is nagyon jól tudták, hogy ezek teljesíthetetlen feltételek. A másik oldalról ugyanakkor úgymint Nádasdi Tamás, Zay Ferenc és Báthori András is úgy gondolta, hogy csak egy hét-nyolc hónapra szóló fegyverszünetet kellene kötni, majd aztán katonai úton rendezni a „problémát”.⁴ Vagyis úgy tűnik, hogy egyik fél sem kívánt megegyezni a másikkal.

Milyen okok vezették arra mindkét politikust, hogy az 1526 óta kisebb-nagyobb megszakításokkal folyó harcokat továbbra is folytassák? Ferdinánd esetében a hatalmának a megerősítése és a külpolitikai helyzet formálódása játszotta a döntő szerepet. 1558 májusában ismerték el a Birodalmon belül császárnak a bátyja lemondása óta, ugyanis 1556-ban lemondott Károly császár, azt követően hozzávetőleg egy két éves *ex-lex* állapot következett, mivel Ferdinánd elismertetése váratott magára. Vagyis Ferdinándnak a pozíciója elég ingatag volt, mivel a kinevezése a birodalmi rendek kegyétől függött. Vagyis ha a bátyjához hasonlóan represszív politikát alkalmaz, azon nyomban veszélybe került volna a császári méltósága. De Ferdinánd kompromisszumkészsége, nyitottsága és türelme a protestánsok iránt elhozta számára a császári koronát. Nem beszélve arról, hogy Miksa (Ferdinánd legidősebb fia) nyíltan szimpatizált a lutheránus tanokkal. Vagyis 1558-ra stabilizálta a helyzetét a Német-Római Birodalmon belül. Erősítette helyzetét továbbá az is, hogy a francia uralkodó nem készült háborúra, az Oszmánokat és Izabellát II. Henrik csak szavakkal tüzelte. Zsigmond Ágost és a Jagellók aktivitása is igencsak mérséklődött a térség iránt, mivel 1558-ban kitört a livóniai háború, amely igénybe vette a lengyelek minden gazdasági, katonai és diplomáciai energiáját, így semmiképpen sem gondoltak János Zsigmond megsegítésére. Krakkó biztatásai is csak üres ígéretek maradtak. Ebben a helyzetben megpróbálta saját dinasztikus terveit is megvalósítani. Legfontosabb feladatának tekintette, hogy fiát megválasztassa királynak: „akkor [1561-ben – B.P.] Ferdinánd remélve, hogy a dolga jól megy és császár volt, mikoron a háború nem tartóztatta fel, lelkében másféle dolgot tökélt el, hogy tudniillik a hatalmat éppen jókor az utódaira hagyja. [...] A cseh gyűlésre Prágába a naptár szerinti október 12-én megérkezett, és

³ Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában. 1541-1711. Budapest, 1918. 92.

⁴ Lukinich, 1918. 92–93.

ott nyilvánosan az ország törvényeinek megfelelően Miksa fia beiktatását követező évre elrendelte.”⁵ Miután tehát kiválasztotta az utódát (mivel a cseh király választófejedelem volt, ezért automatikusan választható is volt a császári méltóságra), úgy gondolta, hogy egy nyugodtabb, békésebb jövő felé nézhet, legalábbis Forgách szerint.⁶

Ezzel szemben János Zsigmondnak több nehézséggel is szembe kellett néznie. Az egyik, hogy a magyar nemesség egyre inkább ellene fordult. Ennek egyik példáját Majláth Gábor adta. Mivel Majláth Istvánt, Gábor apját Izabella árulás vádjával kivégeztette, ezért a fia arra törekedett, hogy ezt megbosszulja. Azt tervezte, hogy egy Girolamo (Hieronymus) nevű itáliai lantművész segítségével fogja megölni. A terv az volt, hogy ez a zenész a lantjába rejt egy kézi pisztolyt, amivel majd lelövi János Zsigmondot. Forgách szerint „Bécs az elkövetendő gyilkossághoz hozzájárult.”⁷ Ugyanakkor a merénylet kitudódott, mivel egy másik itáliai, név szerint Lactantius beárulta a főurat János Zsigmondnál, sőt előkerült a pisztoly, és a zenész vallomást is tett. Június 15-én (a leleplezést követő hatodik napon) adta ki a parancsot János Zsigmond Majláth elfogására, de a főúr ennek neszét vette, és hátrahagyva minden vagyonát és családját Lengyelországba menekült. Tanult apja hibájából, aki Fogaras várába vonult vissza, de onnan kiostromolták. Ehelyett a fia a kényszerű emigrációt választotta, ahonnan egyezkedéseket kezdett János Zsigmonddal. A mediátor szerepét somlyói Báthori András vállalta magára, aki Majláthnak sógora volt. Azért is volt jelentős Báthori személye, mert bírta az udvari kamarás (aulicus cubicularius), ami bensőséges viszonyt jelentett János Zsigmonddal. Ebben a helyzetben Báthori rávette a fiatal uralkodót, hogy bocsásson meg Majláthnak. Ugyanakkor az itáliai zenésszel már nem bánt ilyen kesztyűs kézzel, hanem száműzte Erdélyből, soha többé nem tehetette be a lábát a keleti tartományba.⁸

Ilyen és ehhez hasonló körülmények között János Zsigmondnak érdekében állt egy háborút kirobbantani, mivel akkor az ország egységesé válna, és a töröktől való félelemben a nemesek nem fordulnának szembe a döntéseivel. Lukinich Imrével szemben úgy véljük, hogy János Zsigmond igenis háborús politikát akart folytatni, erre utal már az a fentebbi levél, amit korábban már idéztünk. További bizonyíték, hogy az 1560. év tárgyalások során János Zsigmond elfogadhatatlan feltételeivel szemben a király korrekt javaslatokat tett, azt mondhatjuk, hogy Ferdinánd kondíciói majdnem hogy megegyeztek a későbbi speyeri

⁵ Ghimesi Forgách Ferenc Magyar Históriaja 1540-1572. Forgách Ferenc és Istvánffi Miklós jegyzéseikkel együtt. Közli Majer Fidél. Pest, 1868. 217.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

egyezménnyel. Ez még akkor is így van, ha a király magyar tanácsosai militáns hangot ütöttek meg. Hiába hívták össze a kászonyi értekezletet, habár erről nem maradtak fel írásos emlékek, de a jövő eseményeit tekintve eredménytelen volt, mivel mindkét párt prominensei szabotálták a megegyezést.⁹

Ennek ellenére már ebben az évben megindultak a készülődések. Ferdinánd megerősítette az egyik legfontosabb erődot, Gyulát, miközben Szapolyai János Zsigmond Tokaj várát védelmi állásba helyezte, és az ígéretekkel szemben hozzálátott Szalka és Kálló lerombolt várainak az újjáépítéséhez, amit Zay Ferenc kassai kapitány casus bellinek tartott, és egy kisebb egységgel leromboltatta azokat.¹⁰

Ebben a pattanásig feszült helyzetben „háborús párt” egy fontos szövetségest talált magának Miksa főherceg személyében, és megtalálták azt a jelöltet is, aki Bécs segítségére lesz János Zsigmond legyőzésében. Úgy gondolták, ha sikerül maguknak az Oszmán Birodalom táborán belül szövetségest találni, akkor sikerrel vehetik fel a harcot János Zsigmonddal szemben. Ez a szövetséges vagy szövetségesek pedig csak a vlah vajdák közül kerülhetett ki. Ekkor Moldva élén Alexandru vajda állt, aki 1552 óta folyamatosan gyakorolta a hatalmát, az oszmánok teljes támogatásával. Alexandru nem volt közkedvelt személy Erdélyben. Korábban már beszéltünk arról, hogy a még 1530-as években Petru Rareşnek adományozott Csicsó és Küküllővár birtoklásáért igen heves vitákat folytattak. Ez a vita még 1559 nyarán is fennállt, amit az is bizonyít, hogy a nyár folyamán a moldvai vajda levélben panaszkodott a Portának. A szultán parancsra arra utasította János Zsigmondot, hogy ugyan átadta a birtokokat Alexandrunak, de a gabona- és musttermés szabad irányításában és eladásában akadályoztatva van. Arra szólítja fel tehát János Zsigmondot, hogy ebbéli tevékenységét sem akadályozza a moldvai vajdának.¹¹ Vagyis Alexandrunak nem volt felhőtlen a viszonya az erdélyiekkel. Habár a Porta irányából szilárd volt a moldvai vajda pozíciója, de belpolitikai téren gyűlöletes volt, mivel zsarnoki módon lépett fel a bojárokkal szemben. Éppen ezért egy ellenjelöltre volt szükség, aki az Oszmán-orientációt felváltja a Habsburggal.

A moldvai vajdaság élére egy igen tehetséges kalandor jelentkezett, aki görög származású hajós, zsoldos lutheránus professzor és moldvai vajda volt: Iacob Despot, más néven Despot. Ez a görög származású személy igen mozgalmas életet élt: volt hajós, kereskedő, katona, a lutheránus hit terjesztője és támogatója, Moldva vajdája. Származása még a mai napig sem

⁹ Lukinich, 1918. 95.

¹⁰ Lukinich, 1918. 95–96.

¹¹ Dávid Géza-Fodor Pál: „Ez az ügy felettébb fontos.” A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1559-1560, 1564-1565). Budapest, 2009.29.

tisztázott, pontos és objektív családfája nincs. Annyit minden esetre tudunk, hogy görög származású volt, illetve azt, hogy egy Jacob Heraklides, aki nemesi származású volt, de birtokairól elűzte a török hadsereg, megkedvelte az igen intelligens és simulékony ifjút, és fiává fogadta. Történetünk főhőse ettől kezdve hívta magát Iacob Despotsnek, nevét kiegészítette a Baszilioz jelzővel, amely a görög-bizánci uralkodók jelzője volt. Élete történetét Johann Sommer írta meg, aki nemcsak egyik tisztelője, de szövetségese is volt politikai pályáján.¹² Sommer életrajza igen objektív, ugyanis nem foglal állást Despot származásával kapcsolatban, azaz nem propagálja annak lehetetlen családfáját.¹³ Annyit ír róla, amennyit maga a görög elárult, illetve amit hirdetett: „Az említett Iacob Despot Baszilioz Kréta szigetéről származott, nemes apjával kereskedés céljából teherhajókat szokott kormányozni, a János névvel illették, a második neve pedig Baszilioz volt: ez görög apától, bizonyos Jacob Despotstól, aki királyi vérből származott, mivel azt bizonygatta, hogy Szamosz, Parosz és néhány más szigetnek az Égei-tengeren hatalmában volt, aki V. Károly császárnál néhány görög lovast vezetett. És így ez [Despot – B.P.] azt óhajtotta, hogy ezt a Ioan Basziliozt a műveltségre és a szabad művészetekre tanítsa. Mikor meghalt, ezt a fiút a szolgálók közé ajánlotta. A szolgálók között a dolgot elvesztegették: néhány oklevelet, amelyet V. Károly állított ki, Ioan Baszilioz ravaszán magánál tartott, és ezután a saját és örökösei nevében el kezdte terjeszteni a tudatlanok körében. Ezek között a szigetek között voltak olyanok, amelyekben senki sem reménykedett, haszontalan adományai voltak az urának [V. Károly – B. P.], de éppen így a császári hatalom által lehetősége nyílt rá, hogy tudósokat fogadjon fel, dicsőséges költőket és főjegyzőt közpénzből fizessen. Aztán egy ideig a görög lovagok között egyszerű zsoldosként szolgált; ezt követően Mária királynéhoz Németalföldre, Franciaországba, Németországba és aztán Lengyelországba ment. Mivel pedig a nevet és Iacob Despot családját használta, a származás Moldva vajdáihoz vezette, ahogy Iacob mondta (ámbar ki az a görög ember, aki Európa külső

¹² Érdemesnek találjuk a téma szempontjából Johan Sommer (k.1524-1574.) életrajzát röviden felidézni. Az Elba melletti Pirnában született, minden bizonnyal 1552-ben. Alapos műveltséget szerzett a meissenai gimnáziumban, nagy hatással volt rá Georg Fabricius, aki a gimnázium humanista műveltségű igazgatója volt. 1562-ben beiratkozott Frankfurt an der Oder egyetemére, de Despot moldvai akciója miatt inkább a vlah vajdaságba távozott. Mivel Despot Moldvában egy vallási-társadalmi reformot akart végrehajtani, amelynek az lett volna a célja, hogy az ortodox Moldvát lutheránussá tegye, szüksége volt művelt lutheránus személyekre, akik ennek a végrehajtását felügyelik. Minden bizonnyal így kerülhetett ide Sommer is. Valószínűsíthetően az Orazio Curione által vezetett kancellária helyettes vezetője lehetett. 1562 végére 1563 elejére átkerült Cotnariába, ahol iskolamesterré tették. Az volt a feladat, hogy ennek a mezőváros jelentős magyar és szász lutheránus tagjainak iskolát létesítsenek. Ugyanakkor munkáját itt nem végezhetette be, hanem menekülnie kellett, mert éppen Despot kitört a felkelés, és a moldvaiak a pravoszláv egyházvezetők bujtogatására protestáns programokat hirdettek, ennek az elkerülésének az egyetlen módja az emigráció volt. Így került Brassóba, ahol iskolai pályán folytatta a karrierjét, de 1574-ben egész családjával együtt pestis áldozata lett. (Johann Sommer: Vita Jacobi Despotae Moldavorum. Wittenberg, 1587. Eredetiben megjelent és bevezetővel ellátta: Pirnát Antal. Budapest, 1987. Johann Sommer életrajza Pirnát Antal bevezetőjében: 19-21.)

¹³ Sommer, 1987. 22. (Bevezető tanulmány)

részéről származva a vlahok közösségének a része?). Alexandru vajda felesége asszonyi kegyből éppen ezért elfogadta vérrokonnak, aki úgy gondolta, hogy kötelessége a rokonról gondoskodni; aki rövid időn belül az előkelők kegyét elnyerte: mivel Alexandru zsarnoki ember volt, mindenki gyűlölte. Mivel ez homályos nemzetségből származott, miután olyan feleséget választott, aki a fejedelmek véréből volt való, a vlahok fejedelemségére tört; ezekre szilárd uralmat soha nem tudott kényszeríteni, mivel az alattvalói a fejedelem ellen, a fejedelem pedig az alattvalók ellen kölcsönösen a gyilkossághoz és az indulathoz hasonló merészséget tápláltak egymás irányt. És mivelhogy a hatalmat meg akarta szerezni [Despot – B. P.], mivel szokása volt minden elődjének és családtagjának, [Alexandru – B. P.] a hivatalnokokat és a közeli ismerősöket megölette. [...] Tehát amikor Alexandrunál gyanúba keveredett, hogy mentse magát, Havasalföldön át Izabella királynéhoz ment, majd valamivel később Felső-Magyarországra Olbracht Łaskihoz ment, akit az új ügyek utáni vágyódásúta Iacob Despot a saját gondolatával könnyedén rábeszélt, hogy együtt hadjáratot intézzenek Moldvába, nélkülük a háborús ügy nemcsak hogy nem járna haszonnal, de még csak kezdődni sem kezdődhetne helyesen mondta, sok észérvtől vezetve.”¹⁴

Ebből az idézetből is nyilvánvalóvá válik, hogy Despot bejárta egész Európát, nemcsak hogy megismerkedett a protestantizmussal, sőt vallást is váltott. Mivel kiváló szónoki képességei voltak, hamar a protestantizmus egyik hitszónokává vált, és mivel igen megnyerő személyisége volt, nem különben tudta, hogy az emberek mit akarnak hallani, igen hamar népszerűsége tett szert. Ki kell emelnünk azt is, hogy kiválóan tudott latinul, görögül, olaszul, és ezek segítségével autodidakta módon sajátította el azt a korabeli nyelvet, amit a vlahok beszéltek, amely minden bizonnyal az ósláv egyháznyelvhez állhatott közel. Mikor Moldvában tartózkodott, sikerült kiigazodni a térség politikai viszonyai között, nem különben az erdélyiben is, amikor egy rövid ideig Brassóban tartózkodott. Így formálódhatott ki az a politikai elképzelés, amelynek a célja az volt, hogy Moldvában megdöntse Alexandru uralmát Habsburg segítséggel, ezt követően meghódítsa Izabella országát, majd elfoglalja Havasalföldet is, így egy kézben összpontosítva a három török alattvaló országot.¹⁵ Erre éppen Brassóban koholt magának jogalapot azzal, hogy kidolgozta a hamis családfáját. Eszerint ő maga Heraklidész, a Homérosz által is említett ősi görög király leszármazottja. Rokonságába megtalálható még Heraklidész Angeosz, akit a görög-perzsa háborúk idején a perzsák elűztek Szamosz szigetéről. Aztán elődei között találunk még olyan személyeket, akik egytől-egyig a törökök ellenfelei

¹⁴ Sommer, 1987. 1-3.

¹⁵ Sommer, 1987. 9. (Bevezető tanulmány)

voltak, és végig harcolták Bizánc török háborúit.¹⁶ Ezek után már csak szövetséges után kellett néznie.

Az előbb említett Olbracht Łaski annak a Hieronim Łaskinak a fia, aki Szapolyainak és Ferdinándnak is a diplomatája volt, jutalmul hatalmas területeket szerzett, központja Késmárk városa volt. Kezdetben úgy gondolták, hogy egy helyi háborúval és egy rövid hadjáratral könnyedén megszerzik maguknak Moldvát. Despot kiváló képességével Łaski mellett jó pár magyar főurat meggyőzött terve helyességéről és hasznosságáról, akik pénzzel támogatták akcióját, 1559-ben sikerült felszerelni egy kisebb hadsereget, amelyben „kilenc ágyút, és csekély számú lengyelt és magyart írtak össze...”¹⁷ Úgy tervezték, hogy a hadjáratot Lengyelország felől fogják véghez vinni, de „miután hamar a rutheniai hegyeken keresztül az utat megtették, Ruthenia vajdája megakadályozta őket abban [hogy folytassák az utat – B. P.], ezért bánkódva a menekülésükről tanácskoztak, és mivel hátrahagytak mindent, ami akadályozta őket, igen nagy kárt szenvedtek.”¹⁸ Ugyanakkor tervét ezután sem adta fel, hanem most már új sokkal erősebb szövetséges felé tekintett. Azt tervezte, hogy tervéhez megnyeri Magyarország és a magyar király támogatását is, így komolyabb zsolddal és komolyabb hadsereggel lenne képes támadást intézni Alexandru ellen. Terve végrehajtásának az első mozzanata az volt, hogy megnyerje magának az egyik legfontosabb katonai tekintélyt, az épp hogy csak kinevezett kassai főkapitányt, Zay Ferencet. Úgy gondolta, hogy rajta keresztül sikerül megnyerni a teljes magyar elitet, de itt leginkább a Ferdinánd mellett működő királyi tanácsosokra gondolt.

A moldvai szökevény Késmárkon rendezte be a központját, ami Łaski birtokán feküdt. 1560 tavaszán vette fel a kapcsolatot Béccsel Despot, és hivatalos segítséget kért a moldvai vajdaság megszerzésére. Az első nagy felajánlkozás Ferdinánd felé természetesen teljes titokban történt, nem kívántak megkockáztatni egy újabb török háborút. A tárgyalásokat Despottal Thorda Zsigmond vezette, aki Ferdinánd egyik legfelkészültebb diplomatája volt. Az aspiráns, aki igen tehetségesnek bizonyult a retorika terén is, Ferdinándnak írt levelében megpróbálta magáról a legjobb képet kialakítani, amihez segítségül hívta az ékesszólást is, mivel jó pár olyan frázist is beleszótt, amely kifejezetten az olvasó kegyének a megszerzéséért került a levélbe: „ha engem Szent Méltóságtok kedvességével és segélyével megsegítene, úgy fogom szolgálni, hogy belőlem a lehető legtöbb nagyszerű gyümölcsöt összegyűjtve kapja meg. Azt pedig elfogadom

¹⁶ Sommer, 1987. 62–65.

¹⁷ Forgách, 1868. 219.

¹⁸ Uo.

és megígérem, hogy én mindig Szent Felségtek fennhatósága alatt leszek, nem különben mint az egyik ilyen alázatos és hűséges alattvalója, és minden rendeletét, ellenvetés nélkül amennyire tőlem telik, követni fogom. Nem tulajdonítok magamnak nagy és kiváló tetteket sem, sem magamért, sem azért, hogy kielégítsem valaminő üres vágyakozásomat, hanem Isten dicsőségének és a kereszténységnek szolgálni és használni óhajtok. Ezért Szent Méltóságatokhoz menekültem és a jó akaratot inkább elfogadom, mint akármelyik más királytól és fejedelemtől, mivel tudom azt, hogy Szent Méltóságatok egyedüli pajzsa és védőfala keresztény vallásnak.”¹⁹ Ferdinánd kezdetben nem igazán gondolt moldvai akcióra, sokkal inkább valamiféle fegyvernagyvárost akart elérni. Ugyanakkor Despot kiváló politikai érzékével és megnyerő személyiségeivel hamar szövetségesekre tett szert Magyarországon. Szövetségesei közé tartozott a már említett Łaski, akinek az apja Hienonim Łaski először Szapolyai majd Ferdinánd diplomatája volt. Szintén a beavatkozás mellett érvelt a kassai főkapitány Zay Ferenc, emellett Forgách Ferenc váradi püspök is lehetőséget látott Despot támogatásában. Emellett szövetségeseket szerzett Lengyelországban is, ahol komoly szolgálatot tett a protestáns egyháznak. Sőt sikerült megnyerni ügyének a Ferdinánd utódjelöltét, Miksa főherceget is. Ilyen körülmények között vélekedett úgy, hogy segítséget kér a Habsburgoktól, ami által kellő pénz és kellő számú hadsereg áll majd a rendelkezésére. Az 1560-as évben folytatott alkudozásokban a tárgyalások témakörei két pontba koncentráálódtak a kérések. Az egyik a hadsereg szervezése Moldva elfoglalására, a másik pedig perszonális kiváltságok szerzése, hogy saját magának is valamilyen biztonságot szerezzen. Ferdinánd mint császár az egész Német-Római Birodalmon belül menlevelet biztosított Despot részére, amely azt jelentette, hogy a Birodalmon belül szabadon járhatott-kelhetett ezentúl, „birodalmi állampolgárrá” vált. A katonai támogatáshoz ugyanakkor kezdetben nem jutott hozzá.

A királyi tanácsban belül is eszkalálódott a vita, ugyanis a bécsi tanácsosok ellenében Zay Ferenc mellett Forgách Ferenc váradi püspök és testvére, Forgách Simon. A püspök több okból is támogatta Despot tervét, ezek közül a legfontosabbak közé sorolandók János Zsigmond visszaszorítása és a vallási ügy előmozdítása. Forgách 1556 óta már csak titulátúrájában viselte a váradi püspöki címet, mivel Izabella és János Zsigmond visszatérése után természetesen menekülnie kellett. Elvesztette minden befolyását a püspökségben, a katolikus hit pedig egyre inkább defenzívába szorult, és kezdett kiszorulni a keleti térségből. Ha sikerülne Despot és Ferdinánd seregeinek legyőzni János Zsigmondot, abban a pillanatban Erdély ismét Habsburg hűségre tér. Ne feledjük, hogy Despot terve nem állt meg Moldva elfoglalásánál, hanem Erdély

¹⁹ Veress, 1929. 172.

harapófogóba szorításával ott is átvennie az uralmat, persze a magyar elit nem kívánta átadni a területet újdonsült szövetségesének, hanem a mindent eldöntő offenzíva első állomása lett volna csak Moldva. Ebben a helyzetben sikerülne még a katolicizmusnak erőre kapni – gondolhatta Forgách. A másik ok sokkal személyesebb lehetett, még hozzá bosszút állni János Zsigmondon az elveszett püspöksége miatt, illetve hogy a hatalmát visszaszerezze a birtokok felett. Forgách Simon merőben más okból támogatta, még hozzá azért, mert Despotohoz hasonlóan ő is lutheránus hitű volt. Zay Ferenc pedig kimondottan katonai okokat sorolt fel. Ő is úgy vélte, hogy ha sikerül Moldvát megszerezni, akkor Erdély ellen egy kétfrontos háborút lehetne indítani, egyszerre támadná ő maga Magyarországról, és egyszerre támadná Despot keletről. Ebben a kilátástalan katonai helyzetben sikerülne megbuktatni János Zsigmondot, és elegendő katonával rendelkeznének egy esetleges török támadás visszaverésére. Úgy gondolták, hogy a moldvai sikerek hatására jó pár főúr átáll Ferdinánd pártjára, főleg úgy, hogy Balassa Menyhérttel már előrehaladott tárgyalások folytak afelől, hogy ha Ferdinánd támadást intéz János Zsigmond ellen, és az sikeres, ő csak akkor hajlandó fegyveresen fellépni aktuális urával szemben. A terv kidolgozása és a Balassával történt egyezkedés Forgách Ferenc közreműködésének az eredménye.²⁰ A terv ugyan nagyon ambiciózus volt, de megvalósulása esetén nagy sikerrel kecsegtetett volna. A kérdés már csak az volt, hogy mennyi pénzzel támogassák az akciót.

Élénk vita kezdődött arról, hogy ki mennyi pénzzel támogassa ezt az akciót. Mivel a kincstár szűkölködött a pénzben, mind a tanácsosok mind pedig Ferdinánd igen pesszimista volt. Ugyanakkor Despot erős támogatókat szerzett magának. A magyar előkelők mellett Miksa főherceg is élénken lobbizott apjánál, akit leginkább a lengyel protestánsok bírtak rá Despot támogatására. Előbb már beszéltünk arról, hogy Despot egy ideig Lengyelországban tartózkodott, ahol tevékeny részese volt a protestantizmus terjesztésének. Így érthető módon a lengyel-litván protestáns főurak igen elszántak voltak abban, hogy a vajdai cím megszerzésében támogassák korábbi segítőjüket. Miksa pedig nem titkolta, hogy a betegeskedő Zsigmond Ágost halála után jelöltetni kívánja magát lengyel királynak, ezzel a lépésével pedig két legyet ütött egy csapásra: erősítette a lengyel és litván protestánsok kötődését, illetve az sem lett volna kifejezetten hátrányos, ha a királyságával szemben egy szövetséges uralkodó és egy szövetséges állam fekszik, amelyik felfogná a törökök támadását. Más impulzusok is érték Ferdinándot, amelynek a végén úgy gondolta, hogy neki is támogatóként kell fellépni Despot mögött. Egy ilyen fontos dokumentum, amely meggyőzhette Ferdinándot a támogatás szükségességéről egy

²⁰ Sommer, 1987. 11–12. (Bevezető tanulmány)

kémjelentés volt. Ennek a terjedelmes jelentésnek van egy része az egyszerű leírás mellett taktikai-stratégiai állásfoglalást is tartalmaz. Ennek a lényege, hogy az uralja a térséget, akinek sikerük megszerezni az ellenőrzést a Duna folyása felett, de ez csak akkor sikerülhet, ha Moldva és Havasalföld egy kézben összpontosul, vagyis a Habsburgoknak minden olyan elképzelést támogatniuk kell, amelyikkel sikerül kiterjeszteni befolyásukat a Duna vidékére, vagyis támogatniuk kell Despot akcióját is, mivel általa a Duna térségének a megszerzésével taktikai előnyre tehetnek szert a törökökkel szemben.²¹ Ilyen körülmények között Ferdinándnak is be kellett látni, hogy támogatni kell ezt a kockázatos akciót még akkor is, ha az egy török háborúval fenyeget. Végül is abban állapodtak meg, hogy 8000 forintnak megfelelő zsoldot állapítanak meg, és lehetőséget adnak Despotnak, hogy csapatokat toborozzon szerte Magyarországon. A vitában egyébként, mivel ezt az összeget sokan túl soknak tartották, éles vita bontakozott ki, amelyben Forgách azzal válaszolt vissza, hogy ez a 8000 forint nem is olyan sok pénz az elérhető sikert tekintve, nem is beszélve arról, hogy sokszor játékokra ennél sokkal több pénzt költenek.²² A tervet teljes titoktartással kezelték, mivel Forgách attól félt, hogy Zrínyi Miklós is tudomást szerez a tervről akiről „tudta, hogy a felesége valamiféle kapcsolatban áll”²³ Alexandru vajdával.

Ebben a helyzetben kezdődött meg a hadjárat megszervezése. Azért, hogy eltereljék Alexandru vajda figyelmét, Despotnak a halálhírét keltették, és Łaski még egy nyilvános temetést is rendezett Késmárk városában.²⁴ Zay Ferenc a hadjárat levezetésére Ferdinánd kiváló katonáját, Székely Antalt nevezte ki, akit a kassai főkapitány „minden háborúból igen bátornak és keménynek ismert”.²⁵ Székely mellé 200 lovast osztottak be, ezenfelül a támadó hadsereg főparancsnoki tisztét is ő töltötte be. Jelen volt még Jean Villey, aki jó pár magyarországi háború tevékeny részese volt, a moldvai hadjáratához 100 lovast kapott, amelynek a parancsnoka is lett. Jelen volt még egy burgundi kapitány, név szerint Pierre Jean Ruscell aki 50 dragonyos lovas parancsnoki tisztét látta el. Ezek felett Sziléziából is érkezett támogató hadtest, még hozzá 150 nehéz lovas Piotr Sedliza Rukowski irányítása alatt, a teljes hadsereg létszáma nem haladta meg az 1 500 főt, ezenfelül 8 ágyújuk volt. Ezzel a hadsereggel Munkács felől Ungvár felé vették az útjukat, azon okból, hogy a legrövidebb úton Moldvába jussanak. Ruthenia vajdája ismét megpróbálta útjukat állni, mivel a lengyel elit attól tartott, hogy ez egy újabb török háború casus belli lesz. Igen nagyszámú csapattal vonultak fel a határhoz, ellepték a közeli erdőket,

²¹ Veress, I. 191.

²² Forgách, 1868. 221.

²³ Forgách, 1868. 220.

²⁴ Forgách, 1868. 222.

²⁵ Uo.

eltorlaszolták az utakat és megszállták a hágókat.²⁶ Keserű szájjal kellett tudomásul venniük, hogy a támadó alakulatok Kelet-Magyarországon keresztül vonultak be Moldvába. 1560. november 1-jén a Habsburgok által támogatott sereg már Moldva határánál volt. Ennek a bizonyítéka, hogy Despot 1560. november 1-jén adta közre proklamációját, amelyben részletesen kitér arra, hogy korábban is próbálkozott a hatalom megszerzésével, de abban érthetetlen módon moldvai bojárok akadályozták meg. Most azt kéri tőlük Despot, hogy támogassák akcióját, ne álljanak ellen és ne ragadjanak fegyvert akkor sem, ha a csapatai el akarják hajtani az állataikat, majd ő azt a vajdai hatalom megszerzése után meg fogja fizetni. Ugyanakkor azt is megígéri, hogy aki ellenáll, azt „tűzzel és vassal fogjuk meglátogatni.”²⁷ Ez a proklamáció egy előzékeny hangon megfogalmazott fenyegetés, mert amíg egyszer azt írja, hogy: „ennélfogva arra Uralmatokat bízthatjuk a béke ápolására és a keresztény vér kioltásának az elkerülésére”,²⁸ addig, mintegy ellenpontozásként pár sorral lejjebb megjelenik a „tűzzel-vassal” hasonlat illetve, ha a barátság valami oknál fogva megtörne, akkor „fel vagyunk készülve a háborúra és a békére”²⁹ is.

Alexandru és Despot között a döntő ütközetre november 18-án került sor Botoșani mellett. Megmaradt egy levél, vagyis egy jelentés, amelyet Zay Ferenc kassai kapitány írt Miksa főhercegnek. Arról tájékoztatja, hogy tegnap, december 14-én megérkezett Despot emberei (ekkor már Despot vajda), akik meghozták a győzelem hírért, pontosabban, hogy november 18-án Alexandru döntő vereséget szenvedett. Most ezt az igen értékes dokumentumot fogjuk elemezni a botoșani csata bemutatására, és mintegy kiegészítésként ehhez hozzávesszük Forgách emlékiratában a csatáról közölt részleteket is.

Botoșani előtt csapott össze a két haderő tehát, amelynek éppen a megostromlására készültek Székely Antal csapatai. A mezőváros egy mocsaras folyótól határolt vidéken feküdt, és ezen a folyón, név szerint a Susa, egy híd vezetett át, ezen keresztül lehetett eljutni a városba. Alexandru a csapatait az egyik dombon sorakoztatta fel, idegyűjtötte a 16 ágyúból álló tüzérségét. Minden gyalogost a domb alá, egy faluba rendelt, akik 260 aranyozott janicsár volt a perzsa hadseregből,³⁰ akiknek a feladata az volt, hogy rejtőzzenek el, egyben kémleljék ki az ellenséges csapatmozgásokat, és a kellő időben indítsanak támadást. Székely Antal a seregét két részre osztotta: saját maga vállalta az első hadoszlop vezetését, míg a tartalékot Łaski és

²⁶ Forgách, 1868. 222–233.

²⁷ Veress, I. 200.

²⁸ Uo.

²⁹ Veress, I. 201.

³⁰ Veress, I. 203.

Despot képezte. A támadó éket a Villey 60 flandriai muskétásai alkották, akik lovasok voltak, szóval inkább dragonyosoknak lehetne hívni. Ezek az egységek a nehézlovassággal a tüzérségen és a vlah puskásokon ütöttek, akik fejvesztve kezdtek menekülni. Így sikerült elkerülni a tüzérségi zárótüzet. A janicsárokhoz, akik elzárkóztak és elsáncolták magukat, a kerítéseken keresztül beugráltak a hajdúk, és levágták őket. Mikor Alexandru mindezt látta, attól való félelmében, hogy meg fog halni, a testőrségével együtt el kezdett menekülni. A testőrök közül majdnem mindet levágták, maga a vajda is csaknem ott maradt, mivel egy Szerény János nevű lovasnak a lándzsájával sikerült levágni Alexandru nemezsíkját, de olyan gyors lova volt a vajdának, hogy sikerült elmenekülnie, és a felesége után török földre menekülnie, aki már a csata előtt magával vitte a kincs egy részét. A győzelem hírére a bojárok hűséget fogadtak az új vajdának, a városok pedig megnyitották a kapuikat. Ekkor került elő Alexandru kincseinek egy jelentékeny része, mivel azt Suceava városában őrizték, ezt pedig Székelyre bízta Despot, aki Alexandru üldözésébe kezdett. A csata után Alexandru seregéből hozzávetőleg 2 000 ember maradt a csatamezőm, míg Despot veszteségei hozzávetőleg 100 főt tettek ki. A görög, hogy bizonyítsa nagylelkűségét, a gyerekeket szabadon engedte. A botusani csatát követően Despot bevonult Suceava városába, ahol az ortodox egyházi vezetők bevezették a hatalomba.³¹ Forgáchnál erről a beiktatásról többet nem olvashatunk, de a magyar emlékirók közül is csak Bethlen Farkas jegyez meg egy rövid gondolatot erről: „Ennek elnyerése után az összes tartománybeli és főnemes tetszése mellett megkoronázták, és ezután a János nevet vette fel, noha sem előtte, sem utána egyetlen vajdának sem engedték meg, hogy koronát használjon.”³² Nem tudhatjuk, hogy ez milyen korona lehetett, de arra már fentebb utaltunk, hogy a töröktől mindösszesen kukkát kaptak a vajdák, azt is Konstantinápolyban tették a fejükre. Ez a korona (vagy legalábbis valamiféle diadém vagy koronázási ékszerhez hasonló kegytárgy) sokkal inkább Bécsből kerülhetett Moldvába, amivel mintegy kifejezte János vajda, hogy ő Ferdinándnak fogadott hűséget, és nem Szulejmánnak. Nem elhanyagolható az a tény, hogy Despotnak nagy támogatottsága volt, mivel Alexandru zsarnoki uralma következtében a bojárok inkább vállalták a Habsburg-orientációt, minthogy Szulejmán emberét támogassák. Elkötelezettségüket úgy is kifejezték, hogy hűséget fogadtak az új vajdának: „Így aztán miután Alexandru elűzték az egész országot Despota úr elfoglalta, akinek az ország minden előkelője és arisztokrataja, és nemese egy helyen összejöttek, és erős esküjükkel magukat a [Despot – B. P.] hűségére kötelezték...”³³

³¹ Forgách, 1866. 225.

³² Bethlen II. 2002. 225.

³³ Veress, I. 203.

Ugyanakkor Alexandru nem adta fel a hatalomért vívott harcát. A veresége után feleségét követve Törökországba menekült, a Porta segítségét kívánta megszerezni, ezért aztán átkelt a Prut folyón, és török-tatár-havasalföldi segélycsapat megszervezésében bízott, ami nem is tűnt irreálisnak. Tisztában volt ezzel Despot és a katonasága is, ezért Székely Antalt Suceava védelmére hagyta, míg egy 28 ezer emberből és 16 ágyúból álló hadsereget Alexandru üldözésére küldött. Despot győzelmét követően kezdődhetett a merész terv második felvonása: ez pedig a szatmári részek elleni hadjáratot jelentette. Már jóval korábban titkos tárgyalásokat folytattak Ferdinánd emberei Balassa Menyhérttel, aki a pálfordulást mesteri fokon üzte. Balassa az átállás feltételül azt követelte, hogy érjen el bizonyos sikereket, és ha sikerül ez a moldvai akció, akkor készséggel támogatja Ferdinánd katonai terveit. Átállásáért cserébe Ferdinánd átengedte Balassának Pozsony vármegyéből Detrekőt, emellett Munkácsot, de amíg Munkács János Zsigmond pártján áll addig megtarthatja Németi, Szatmár, Tasnád és Nagybánya településeket. Emellett Ferdinánd költségén 500 lovas és 300 gyalogos katonát tarthat.³⁴ Miután Zay 1561 decemberében megkezdte a felső-magyarországi hadjáratát, Balassa tüstént átállt Ferdinánd oldalára, és így majdnem egész Szatmár a Habsburgokhoz került. Ezt követően Zay és Balassa csapatai egyesültek (az egyesülésre Olcsva elfoglalása után került sor), majd 1562. február 6-án, négy napi ostrom után bevették Kovászt is.³⁵

Ezek a katonai sikerek úgy hatottak, ahogy azt várták: sorra álltak át a főurak Ferdinánd pártjára, többek között Báthori Miklós, Perényi János, Sulyok György vagy éppen Serédi István. Megállapítható, hogy Munkács, Máramaros és Bihar vármegye kivételével minden magyarországi részt elvesztett János Zsigmond.³⁶ Ezek az események hidegzuhanyként hatottak Gyulafehérváron. János Zsigmond és köre még nehezebb helyzetbe került, mivel Ferdinánd ügynökeinek a bujtogatására a székelyek is fellázadtak, habár voltak reális okai a lázadás kitörésének. Azt mondhatjuk tehát, hogy 1562-re nemhogy két tűz közé, hanem „tüzérségi zárótűzbe” került a keleti tartomány, mivel támadás fenyegette Magyarország felől, támadás fenyegette Székelyföld felől és támadás fenyegette Moldva felől is. A jános zsigmondi adminisztráció legfontosabb feladatának Hadad várának a visszavívását tartotta. Habár a várat már elfoglalták Zay és Balassa emberei, de Némethi Ferenc tokaji kapitány és Báthori István vezetésével a Szapolyai-pártiak Hadad bevételére indultak. A vár fontosságát mutatja, hogy Zay és Balassa szinte azonnal felmentő sereget gyűjtött, és a február végén ostromot kezdő sereg március 4-én megsemmisítő vereséget mérnek. A hadadi csapás után egyre ingatagabbá

³⁴ Lukinich, 1918. 100–101.

³⁵ Lukinich, 1918. 101.

³⁶ Lukinich, 1918. 102.

vált János Zsigmond helyzete Erdélyben. Be kellett látnia, hogy a hatalmát csak úgy tudja megtartani, hogyha a szultánhoz fordul segítségért. A Portán is érzékelték a helyzet súlyosságát, ezért szinte rögtön támadást indítottak a pasák János Zsigmond megsegítésére, és támadást intéztek a magyar területek ellen. Ehhez ugyanakkor ki kellett egyeznie az új moldvai vajdával.

Despot Moldva élén

Kezdetben úgy tűnt, hogy Zay tervét siker koronázhatja. 1561-es győzelmét követően Despotnak sikerül stabilizálnia hatalmát. Habár Alexandru kifutott az országból, de Ferdinánd támadása miatt nem tudott kellő számú csapatot vezényelni Despot ellen. Az üldözést egyébként Huszwarasig üldözték, de mivel nem sikerült elfogni, a hadseregéből sokan szétszéledtek. János Zsigmond leveléből, amit Zsigmond Ágostnak írt, kiderül, hogy közte és Despot között igen rossz viszony van, mivel a gyergyói havasokból a moldvai betörők rekvirálták a juhokat.³⁷ Említést tesz arról is, hogy Alexandru sikeresen lobbizik a Portán segítség reményében, és úgy tudja, hogy a szomszédos török szandzsákok területéről a Porta Nándorfehérvárra gyűjti a haderejét, és készen állnak arra, hogy a törökök a tatárokkal kiegészülve „megpróbálják Despottól Moldvát megszabadítani.”³⁸ Tisztában van azzal is, hogy uralmát egyszerre veszélyezteti az új moldvai vajda és a nyugatról érkező Habsburg támadás egyaránt.

Despot még is bizakodva tekinthetett a jövőbe, mivel sikerült hatalmát megszilárdítani, és hozzáláthatott politikai programjának a megvalósításához. Olyan új reformokat próbált véghez vinni, amelynek célja Moldva protestáns állammá változtatása volt. Kezdetben úgy gondolta, hogy sikerülni fog Erdélyt is megszállnia, de a terv kudarcot vallott, és inkább arra kellett törekednie, hogy a hatalmát elismertesse a Portán is. Miután megszerezte a vajdai címet, az elismertetésére törekedett, ami külső országokból érkező legitimitást jelentette. Vagyis a Habsburg Monarchia mellett meg kellett még nyernie az Oszmán Birodalom támogatását, és el kellett nyernie Zsigmond Ágost tetszését is. Alig hogy elhallgattak a fegyverek Moldvában, Despot követeket menesztett Szulejmánhoz, s felajánlotta, hogy elfogadja a szultán felsőbbbségét, úgy ahogy az elődei is tették. Báthori István egy levelet írt Kerecsényi László főkapitánynak, amelyben arról ír, hogy az új vajda várja a török követséget Petrev ruméliai pasa vezetésével, emellett várja a zászlót is, amelyet az Oszmánok az általuk legitimnek tartott vezetőnek küldtek. Pirnát Antal szerint csak azért fordult a szultánhoz Despot, mert 1562 tavaszán az erdélyi front megmerevedett, nem úgy tűnt, hogy a Habsburgok képesek lennének a döntő fölény kivívására.³⁹ Ezt a vélekedést mindenképpen fenntartásokkal kell kezelnünk, mivel 1562 tavaszán, még hozzá március 4-én Balassa Menyhért és Zay Ferenc egyesített hadserege megsemmisítő vereséget mért János Zsigmond seregeire, ezáltal veszélybe került a keleti tartomány is. Nem gondoljuk tehát, Despot ne tekintett volna bizakodóan a jövőbe,

³⁷ Veress I. 206.

³⁸ Uo.

³⁹ Sommer, 1987. 17. (Bevezető tanulmány)

miután egy ekkora győzelmet arattak a szövetségesei. Sokkal inkább úgy véljük, hogy Despot tisztában volt Moldova státuszával, éppen ezért fordult Szulejmánhoz. Minket erősít az a tény is, hogy a fentebb említett levelet Báthori István január 24-én jegyzi,⁴⁰ ami azt jelenti, hogy az új vajda valószínűleg már korábban felvette a kapcsolatot Konstantinápolyal. Varsó részéről a megerősítést úgy gondolta megszerezni, hogy kihasználva elismertségét a lengyel-litván protestánsok között, ezek segítségével elnyeri Zsigmond Ágost támogatását is, aki egyébként is el volt foglalva livóniai harcaival, így Krakkó részéről nem is érkezett semmiféle megtorló akció.

Győzelmét követően hozzálátott egy nagy ívű politikai, társadalmi és egyházi-vallási program megvalósításához, amelynek célja Moldova protestáns mintaállammá szervezése volt. Első fázisban körülvette magát humanista műveltségű protestáns tudósokkal, az említett Sommer mellett olyan személyek vettek részt a program kidolgozásában, mint Orazio Curione vagy Jan Luziński. Mindketten lengyel érdekeltségűek voltak, az erasmusi gondolatokat tovább fejlesztő Curione, minden bizonnyal Litvániában dolgozott. Nézetei szerint ő már közelebb állt a kálvinistákhoz, de elutasította azoknak a radikalizmusát, leginkább Michel Servet tanai fogták meg. Tagadta a kálvini dogmatizmust, és síkra szállt a vallási tolerancia mellett. Éppen ezért Zürichben egy társával együtt bíróság elő állították, de valamilyen úton-módon sikerült tisztáznia magát a vádak alól. 1564-ben jelentette meg főmunkáját, amely „A sátán cselvetéseiről” címet viselte, enek alapvetése az, hogy nyitottnak kell lenni minden vallás felé, mivel a vallási türelmetlenség az a sátán műve.⁴¹ Persze ezek már azután történtek, hogy eltávozott Moldvából, mivel ott 1561 decemberétől durván csak egy évet tartózkodott. Luziński pedig Moldova első superindentense lett, akinek a feladata volt megtörni az ortodoxia hatalmát a vlahok felett, megszervezni az áttérésüket és kitörölni az emlékezetükből a barbár viselkedést.⁴² Pirnát Antalhoz hasonlóan mi is úgy véljük, hogy Despot konkrét elképzelésekkel érkezett Moldvába. Erre predesztinálta az új vallása, és az a politikai elképzelése, hogy így könnyebben tud nyitni a lengyel protestánsok felé is. A protestáns állam képét volt hivatott segíteni az is, hogy protestánsokat hívott Európa minden szegletéből Moldvába: „...akkor Franciaországból, Spanyolországból, Németországból és más helyekről, úgy óhajtjuk, hogy ezek országunkba maguktól összejöjjenek.”⁴³ Legalábbis ezzel bízta meg azt a két lengyel protestáns követet, akik közelében voltak, név szerint Lasocki és Filopowski.

⁴⁰ Veress, I. 207.

⁴¹ Antonio Rotondo: Studi e ricerche di storia ereticale italiana del cinquecento. Torino, 1974. 59.

⁴² Sommer, 1987. 17. (Bevezető tanulmány)

⁴³ Veress, I. 202.

Despot folytatta terve megvalósítását, amelynek a célja a protestáns minta állam szervezésén túl az volt, hogy a három, az Oszmánok által uralt alattvaló államot egy uralkodó, de külön igazgatás alatt igazgassa. Itt is meg kell azt említenünk viszont, hogy mind Pírnát mind pedig a román történetírás rossz úton jár akkor, amikor Despotra az első román nemzetállam kiépítőjeként tekintenek.⁴⁴ Semmilyen nyomát nem találtuk annak, hogy ezek a törekvések a vlah nemzetség által indultak volna meg. Sokkal inkább gazdasági és stratégiai okai lehettek ennek és a közös és kényszerű sorsközösség az Oszmán Birodalom határán. Taktikai megfontolás pedig a már fentebb említett névtelen jelentésből tűnt ki igazán, amelynek az újbóli idézésétől most eltekintünk. Ettől az elvtől hajtva – lengyel katonai segítséggel – sikerült elfoglalnia Havasalföldet is. Habár minden bizonnyal lengyel zsoldosokról volt szó, de mégis érzékenyen érintette ez az akció lengyel-török kapcsolatokat is. A király és köre folyamatosan attól félt, hogy Despot kiprovokál egy újabb török háborút. Amikor Zsigmond Ágost Łomzába tartózkodott, kihallgatást kér a Rusz vajdája. Mikołaj Sienawski jelentést tett a térségben kialakult helyzetről, tette ezt azért, mivel betöltötte a nagy hetman (hetman wielki koronny) tisztségét is, amely a katonai főparancsnoki címet jelentette. Az audiencia után a szenátus elé járult, és hogy megakadályozzák a török háborút, a szenátorok döntésére visszahívták Havasalföldről a lengyel katonákat.⁴⁵

Ugyanakkor Alexandru továbbra sem adta fel a reményt, hogy visszaszerezze a hatalmát. A helyszín ismét Łomża, az időpont viszont március 7., legalábbis akkor jegyzi jelentését Valentin Saurman császári követ. Arról ír, hogy Alexandru követei felkeresték a királyt, akik uruk nevében letették a hűségesküt a lengyel királynak, és Lengyelország ősi jogán azt kérték, amit Moldva felett gyakoroltak, hogy mozdítsák el Despotot, és helyezzék vissza a hatalomba Alexandrut.⁴⁶ Azt mutatja számunkra ez a momentum, hogy 1562 tavaszára Despot nemcsak belpolitikailag tudta a hatalmát megszilárdítani, de külpolitikai téren is sikerült elérnie a megerősítést, amely egyik oldalról aktív (Habsburg Monarchia, Oszmán Birodalom), másik oldalról passzív módon történt (Lengyel Királyság). Vagyis Konstantinápoly hivatalosan egy nagyobb adó befizetése után elfogadta volna vajdának Despotot, gyakorlatilag ugyanakkor a hatalmát és személyét elfogadták, erről tanúskodik, hogy kész volt már az adó előtt is elküldeni a zászlót Szulejmán. Bécs ugyan hivatalos diplomáciai csatornákon keresztül mindig tagadta a görög kalandor támogatását, de a háttérben katonákkal és pénzzel is segítette a tevékenységét. Krakkó a török háború rémétől fenyegetve a kezdetektől ellenszenvvel viseltetett Despot és a

⁴⁴ Sommer, 1987. 7. (Bevezető tanulmány)

⁴⁵ Veress, I. 208.

⁴⁶ Veress, I. 209.

Habsburg-tervek irányában. De a kialakult helyzeten ő sem akart változtatni. Ennek a legékesebb bizonyítéka, hogy Despot követét Łomzában feltartották, és a házi fogságára nem kapott semmiféle kielégítő választ. Később szabadon engedték, és még menlevelet is sikerült szereznie.⁴⁷

Konklúzió

Az események taglalását célszerűnek tartjuk itt befejezni, ugyanis ettől kezdve egy teljesen új koncepció fog kialakulni. A dolgozatban úgy véljük, hogy sikeresen mutattunk rá és mutattuk ki, hogy a várháborúk kora nem egyszerűen János Zsigmond elismertetési harca, hanem egy kelet-közép-európai konfliktus, amelynek célja János Zsigmondon kívül a két vlah vajdaság hódoltatása volt. A dolgozat nem teljes, a későbbiekben egyéb román munkák (szakirodalmak és forrásbázisok) beemelásával szeretnénk a magyar historiográfiában is megjeleníteni Despot alakját és politikai célkitűzéseit.

⁴⁷ Veress, I. 211-212.

Felhasznált források és szakirodalom

Bethlen, Farkas: Erdély története II-III. kötet. Budapest, 2004-2005.

Dávid, Géza–Fodor, Pál: „Ez az ügy felettébb fontos.” A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1559-1560, 1564-1565). Budapest, 2009.

Ghimesi Forgách Ferenc Magyar Históriaja 1540-1572. Forgách Ferenc és Istvánffy Miklós jegyzéseikkel együtt. Közli Majer Fidél. Pest, 1868.

Sommer, Johann: Vita Jacobi Despotae Moldavorum. Wittenberg, 1587. Eredetiben megjelent és bevezetővel ellátta: Pirnát Antal. Budapest, 1987.

Veress, Andrei: Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești. Volumul I. Acte și scrisori (1527-1572) București, 1929.

Lukinich, Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában. 1541-1711. Budapest, 1918.

Rotondo, Antonio: Studi e ricerche di storia ereticale italiana del cinquecento. Torino, 1974.

Thallóczy Lajos: Levelek Heraclides Jakab moldvai vajda és Zay Ferencz kassai főkapitány összeköttetéseinek történetéhez. 1. közlemény. Történelmi Tár. Budapest, 1890. 209-228 (a korszakra vonatkozó források).

Thallóczy Lajos: Csömöri Zay Ferenc 1505-1570. Budapest, 1885.

Constantin Gane: Farmece. Viața lui Despot Vodă. București, 1933.

Nicolae Iorga: Pretendenți domnesci în secolul al XVI-lea. București, 1916.

Adina Berciu-Drăghicescu: O domnie umanistă în Moldova. Despot-vodă. București, 1980.